

Зінаїда Грушко-Колінько

СУРСЬКО-МИХАЙЛІВКА: ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ

Дніпро / ЛІРА / 2017

УДК 821.161.2
ББК 84(4УКР)6-5
Г 91

Г 91 **Грушко-Колінько З.**
Сурсько-Михайлівка: від витоків до сьогодення : нариси / З. Грушко-Колінько. – Д. : ЛІРА, 2017. – 124 с.
ISBN 978-966-383-858-8

Сурсько-Михайлівка в житті авторки займає особливе місце. З дитинства аж до сьогодення. Її рідне село Пашена Балка сусідствує з Сурсько-Михайлівкою, тільки на багато молодше, може на століття чи й більше. Обидва села не знали кріпаччини, тільки Сурсько-Михайлівка село козацьке, а її рідне – просто хліборобське. Із вільних казенних земель наділяли по кілька десятин землі жителям Діївки, Катеринослава, і вони на новому місці, серед степу, будувалися, обживалися і створили село над балкою. Серед них першим був дідусь авторки, Андрій Петрович Желиба, а в Сурсько-Михайлівці засновником села був козак-січовик Микита Корж. Про ці події в Сурсько-Михайлівці і буде йтися.

Але книжка не тільки про Сурсько-Михайлівку. З достовірних першоджерел читач знайде у ній розповідь про заснування і ліквідацію Запорізької Січі, про те, коли і як стало місто Катеринослав; про козацькі звичаї і спосіб життя козаків на Січі і в козацьких зимівниках; про роль церкви у козацькому житті; про охорону кордонів; про подорож Катерини II у нашій країні і ще про багато цікавого й історично-достовірного з оповідей очевидців про наше Подніпров'я аж до теперішніх часів.

УДК 821.161.2
ББК 84(4УКР)6-5

ISBN 978-966-383-858-8

© З. Грушко-Колінько, 2017
© ЛІРА, 2017

Літературно-художнє видання

Зінаїда Грушко-Колінько

СУРСЬКО-МИХАЙЛІВКА: ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ

В авторській редакції

Підписано до друку 24.07.2017. Формат 70х100/16.
Ум. друк. арк. 10,08. Наклад 30 пр. Зам. № 80.

Видавництво і друкарня «Ліра», 49107, м. Дніпро, вул. Наукова, 5
Свідоцтво про внесення до Держреєстру ДК № 188 від 19.09.2000 р.

Самарська чудотворна ікона Божої Матері

Відомості про Запорізьку скорботну чудотворну ікону протоіерей Андрій Кузьмін знайшов у «Катеринославських єпархіальних відомостях» від 15 вересня 1872 року.

Зібрані вони єпископом Феодосієм. Згідно з цими відомостями, ікона Божої Матері у Запорізькій Січі славилася знаменнями й дивами з 1736 р. За переказами, ця святиня привезена зі Сходу нашими предками, запорозькими козаками, і як великий дорогоцінний скарб зберігалася в Запорізькій січовій церкві в селі Капулівка на Катеринославщині.

Запорожці завжди були надійними захисниками православної віри і рідної землі, тому користувались особливою милістю Матері Божої Пресвятої Богородиці. Матінка Божа явила запорожцям своє заступництво в чудотворній іконі Самарської Божої Матері. Чому Самарської? Про це далі.

Відомо, що, збираючись у похід на російсько-турецьку війну, козаки брали з собою цю ікону, просили, щиро молячись, заступництва у Царіці Небесної. В цій війні запорожці прославили себе в битвах і благополучно повернулись на Січ, дякуючи цьому заступництву. В 1770 році ікону перенесли в Нові Кодаки Кодацької паланки Війська Запорізького. Помістили її у Свято-Миколаївському храмі, і стала зватись вона – Новокодацькою.

Численні знамення і дива, що сходили від чудотворної ікони Божої Матері, притягували велику кількість паломників із різних міст України, Росії, Польщі, Греції, Грузії; були посланці з Константинополя й Афону.

Ікона була написана фарбами на липовій дошці і під час пожежі дуже постраждала.

П. Калнишевський своїм коштом виготовив новий оклад для неї із срібла і золота, прикраси на одязі були з перлів і сапфірів. З цього часу ікону стали називати іконою Калнишевського. Після ліквідації Січі чудотворну ікону перевезли в архієрейський дім у Полтаві. В 1807 році її перевезли (а за легендою ікона сама припливла по річці Самарі) в Самарський Свято-Миколаївський пустельний чоловічий монастир.

З того часу й по 1929 рік вона знаходилась в монастирській церкві під назвою Самарської чудотворної ікони Божої Матері. Останнім, хто бачив її вже в Дніпропетровському історичному музеї і точно описав, був В. Машуков. Після 1929 року оригінал вважається загубленим. Лишилося кілька списків із козацької святині.

Загублена – не значить знищена. Може, Господь допоможе козацькій святині повернутися додому? І стане вона знову заступницею козацького краю. Дай Боже!

У серпні ніч коротка, як дитяча льоля, – не встигнеш заснути, уже й вставати пора. Дні спекотні, а ранки росяні, наповнені свіжою прохолодою. Тільки на світ благословилося, а ми з мамою вирушили такого ранку в Сурсько-Михайлівку по яблука, щоб було що нести до церкви на Спаса освячувати. У нашому селі таких немає – великих, духмяних, солодких. А михайлівські яблука славляться на всю округу, тому й вирішили долати 10 км степового шляху, щоб достойно зустріти свято Спаса та й поласувати смачними плодами. Грошей мама збрала за продане молоко, сир, сметану. На яблука вистачить. Коли мама, збираючись, сказала, що і мене візьме з собою, я застрибала від радості – так далеко я ще не ходила. Минули вже свою Пашену Балку, перейшли аеродром (добрий шмат толоки, на якій приземлялися наші «кукурузники» у війну, рівний-рівнісінкий, нічим не засіяний) і вийшли на польову дорогу, що вела до Сурсько-Михайлівки. Ось уже й сонечко викотилось із-за обрію, і степ ожив – заспівав жайворонками, зафурчав перепілками, застрекотів кониками, сердито загуд джмелями, задзеленчав дрібною комашнею. Все це різноголосся поспішало до спеки натішитися духмяною ранковою красою.

Босими ногами толочимо трави, збиваючи росу з того степового різноманіття. Чого тут тільки немає! Пирій, поміж яким латки ковили, деревій, шавлія, тендітна польова гвоздичка, духмяний горошок, гірчак, блідо-рожеві степові мальви, коров'як, сокирки, петрів батіг, полинь, піжмо, ромен і... – всього не перелічити, що росте, квітує, напуває степові вітри і вітерці духмяними випарами літа.

Мама несе кошика, в ньому чистенький рушничок, щоб прикрити на зворотньому шляху такі бажані яблука, а ще

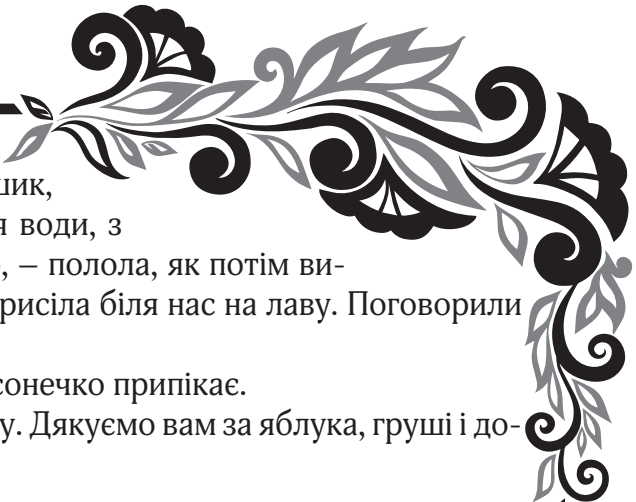
шматок полотняної сорочки, щоб ви-
терти помиті в росі ноги та взутись у череви-
ки, які також лежать у кошику. Це вже перед тим, як увійдемо
в Сурсько-Михайлівку. Мама йде розміреним кроком, а мої кроки вдвічі
коротші, та ще й тягне мене в різні боки – то за метеликом, то нахиляюсь
до квітки, щоб вдихнути запаморочливі пахощі, то роздивитися на жука
чи комаху. Зривати квіти мама не дозволяє, бо зів'януть і загинуть. То
виходить, що я накрокувала більше кілометрів, ніж мама, але відчула це
тільки на зворотному шляху, коли додому вже лишилося зовсім трішки,
коли сонце вже добряче припікало, а малі мої ноги вже зовсім не хотіли
йти. Але не жалілася, бо наступного разу ніхто мене з собою не візьме.
А так хотілося частіше подорожувати степовими та польовими путівця-
ми: з дідусем в Кархутори – до церкви, з бабусею в Сурсько-Литовське –
до родичів або до тамтешньої церкви. Цікаво. А ноги за ніч відпочинуть
і наступного ранку вже не болять.

Увійшовши в село, спитали у зустрічних людей, хто має гарні сади та
продає яблука. Нам показали, куди йти, і от ми вже біля двору з дерев'я-
ною лавою, на яку зразу ж посідали і стали чекати господарів садиби.
Перед вікнами хати росла розлога груша, яка рясніла рожево-жовтими
великими плодами. Задивилась, аж я слину проковтнула. Аж тут і госпо-
дар із хати вийшов і привітно до нас звернувся:

- Добрий день, люди добрі! За чим пожалували?
- Добрий день! Хочемо купити у вас хороших яблук до Спасу, бачи-
мо, що сад у вас гарний.
- Здалеку прийшли?
- З Пашеної Балки.
- О, то ви вже приморилися, зараз витягну свіжої водички, а ви
поки що грушами поласуйте.

Чоловік зірвав кілька груш і поклав перед нами на лавку, а сам піді-
йшов до криниці, яка була поруч, вилив з цеберки, що стояла на цямри-
ні, воду під дерево, а сам дерев'яною крутілкою витяг свіжої води і по-
ставив кухля біля цеберки.

- Пийте водичку, відпочивайте, а я приготую вам яблук. Скільки
братимете?
- Півтора відра. І ціну скажіть.
- За ціну зйдемося, а яблук зараз нарву, якраз допіли.

Коли і яблука склали в кошик,
і гроші заплатили, ще раз напилися води, з
городу прийшла господиня з сапою, – полола, як потім ви-
яснилося, городину. Привіталась і присіла біля нас на лаву. Поговорили
трохи.

- Далеченько ж вам іти, а вже сонечко припікає.
- Та нічого, дійдемо помаленьку. Дякуємо вам за яблука, груші і до-
бру воду, а нам пора в дорогу.
- З Богом, люди добрі!

Це було моє перше знайомство з мальовничим селом Сурсько-Ми-
хайлівкою.

Так уже сталося, що це село для нашої родини стало знаковим.
У селі, де я народилась і росла, школа була тільки початкова, не було хра-
му, тому зв'язок із сусідніми (більшими і старшими селами) був міцний.
У п'ятий клас, як прийшов час, мене віддали в Кархутірську СШ, бо туди
пішли всі мої однокласники. Відстань від Пашеної Балки до Кархуторів і
Сурсько-Михайлівки майже однакова. Коли прийшов час молодшому на
вісім років братові йти в 5-й клас, вибрали Сурсько-Михайлівську СШ.
Я у цей час була вже студенткою Дніпропетровського сільськогосподар-
ського інституту (тепер Агроуніверситет).

Друга моя зустріч із цим селом сталася восени 1957 року, коли нашу
групу (а тоді всіх студентів восени направляли в колгоспи для збирання
кукурудзи та інших пізніх культур) послали в Сурсько-Михайлівку, щоб
допомогти колгоспникам збирати пізню городину – помідори, бакла-
жани, перці. Жили в селі по квартирах, а вранці двома безтарками нас
відвозили в городню бригаду на берег мальовничої Сури, кілометрів за
п'ять від села. До вечора працювали, а повертались у село тим же тран-
спортом трохи втомлені, але дорогою співали ще й, привівши себе в по-
рядок, поспішали у клуб – в кіно чи на танці.

Відірвані на протязі дня від усіх принад цивілізації, відчували себе
трохи Робінзонами і з цього тішилися. Після нелегкої роботи досхочу
купались у Сурі, добре харчувались, насолоджувались вольною волею.

Їздові розпрягали коней, спутували їм передні ноги і пускали пасти-
ся, наглядаючи, щоб не забрели у шкоду. Самі ж візники брали молот-
ки чи сокири і до вечора ремонтували тару для овочів, рубали
дрова для польової кухні. Куховарили дві жіночки. Крім приго-
тування обіду, варили ще морс із вибраканих помідорів,

заливали його в дерев'яні діжки, закупорювали і вечором відправляли в колгоспну комору для громадського харчування. А ще візники розвозили по польових доріжках між грядками овочів порожню тару, а по закінченні роботи збирали ту тару вже заповнену помідорами, баклажанами, перцями і звозили їх до бригадної хати. Звідси їх автомашиною везли в районну заготконтору або просто в магазини.

Працювати було хоч і важко, але цікаво. Ніхто не підганяв, але самим хотілося зробити як можна більше і краще, щоб отримати заслужену похвалу від бригадира, а особливо від жінок-огородниць, що працювали поруч із нами.

Запам'яталася кладочка через Суру під водою. Щоб перейти на протилежний бік, а це до десяти метрів, треба було по коліна у воді ступати по вузьких дошках, тримаючись за слабенькі перила. Переходили річку тільки по одному, бо двох кладка могла не витримати. Весело було – молодість, здоров'я, літо, воля...

Фото з поїздки в Старо-Лозуватку

А третя зустріч із Сурсько-Михайлівкою відбулася у мене в хаті, на Синельниківщині, де я в 2016 році відзначала своє 80-ліття. За станом здоров'я уже не можу до них приїхати, то вони, спасибі їм, приїхали до мене. Хто вони? Це четверо представників «Зимівника Павловича», що створили ентузіасти-краєзнавці в Сурсько-Михайлівці. Це була наче вісточка з рідної землі, де ходжено-переходжено, жито-пережито, співано-переспівано... Словом, з рідними по духу людьми Бог дозволив поспілкуватися на схилі літ. Спілкування було дуже душевне і радісне – розмови, пісні під акомпанемент баяна в руках Наталії Іванівни, плани на майбутню співпрацю. Вирішили, що історична книжка про козацьке село Сурсько-Михайлівка буде написана. Молитимусь, щоб Господь допоміг це зробити якісно і правдиво. Багатий матеріал про село, зимівник гості привезли мені, але для книжки цього замало. Попереду копітка робота з історичними матеріалами, документами тощо. Поможі, Господи!

Перше поселення в мальовничій місцевості, біля річки Суха Сура, здійснив Я. О. Качалов (Качалка), козацький осавула, який отримав у присурських степах 3340 десятин землі та заснував свій зимівник, який потім заповів хресному синові Микиті Тарану (Коржу).

Микита Корж більше 20 років був «конфідентом» (довіреною особою) спочатку військового осавула, а згодом кошового отамана Запорізької Січі Петра Калнишевського (на фото).

Микита Леонтійович Корж – особа історична. З семирічного віку він виховувався серед січовиків, тому знав про життя, звичаї, характе-

Петро Калнишевський

**Микита Леонтійович
КОРЖ**

ри, побут, закони козаків-запорозжців. Мав гострий світлий розум і добру пам'ять аж до глибокої старості, а прожив Микита Леонтійович 104 роки. Його розповідями про Запорізьку Січ зацікавився архієпископ Гавриїл (Розанов) і вирішив записати його розповіді. Допомагали йому в цій справі директор Катеринославської духовної семінарії о. Іаков (Вечоров) та учні старших класів семінарії. Після того, як ці записи з'єднали, вийшла книжка «Устное повествование бывшего запорожца, жителя Екатеринославской губернии и уезда, селения Михайловки, Никиты Леонтиевича Коржа» (на фото). Записи були зроблені в 1828–1831 роках.

Владика Гавриїл (Розанов), один із перших істориків Південної України (Новоросії), посприяв виданню «Усної оповіді...» в 1842 році в місті Одесі, написавши до видання передмову, в якій вказує, що наважився видати Коржеві перекази в самобутньому тоні з додаванням деяких пояснень. Незаперечність авторитету владики не піддає сумніву достовірність спогадів.

Спогади старого запорожця є унікальним джерелом історії Запоріжжя періоду Нової Січі 1734–1775 років, де також уміщені розповіді про визначні події 1770–1780 років, а саме: ліквідацію Запорізької Січі в 1775 році, подорож цариці Катерини II влітку 1787 року до Новоросії та Криму, заснування міста Катеринослава та інші події, свідком яких був оповідач. «Усна оповідь...» визнана незаперечним джерелом, до якого зверталися відомі дослідники та письменники – А. Скальковський, П. Куліш, А. Кашенко, Д. Яворницький, В. Біднов та інші.

Архієпископ Гавриїл

Архієпископ Гавриїл (Василь Федорович Розанов, 1781–1858 рр.) – архієпископ Катеринославський, пізніше Херсонський, дослідник історії південної України і Запоріжжя, залишив на Катеринославщині про себе добру пам'ять. Саме завдяки його клопотанням був побудований і освячений в 1835 році Преображенський собор. Він перший почав цілеспрямоване дослідження історії Катеринославщини і південної України. Збирав архівні матеріали, розшукував рукописи, речові пам'ятки, легенди, розповіді старожилів.

Віднайдені історичні документи лягли в основу його досліджень, три з них стосуються Катеринославщини: 1. Історична записка про Самарський Пустинно-Миколаївський монастир (1838 р.). 2. «Усна оповідь бывшего запорожца Микиты Леонтиевича Коржа» (1842 р.). 3. Історична записка про закладення в Катеринославі Соборного храму і початок самого міста (1846 р.).

Головною працею його життя стали «Нариси розповідей про Новоросійський край з оригінальних джерел почерпнуті (взяті)» (1857 р.). У цій праці серед іншого мають бути відомості про заснування великих міст півдня України, в тому числі і Катеринослава, історією його заснування, розвитку, будівництва. Розанов мав із Микитою Коржем приятельські стосунки. Що зближувало простого мирянина з особою вищого духовного сану, архієпископом Гавриїлом? Однією з причин є причетність Коржа до скарг Калнишевського, які він зумів вивезти при руйнуванні Запорізької Січі Катериною II і таємно передати до храму. Корж був глибоко віруючою людиною, відомою своїм зневажливим ставленням до грошей. Тому, ймовірно, врятовані скарби були передані до храму «для вря-

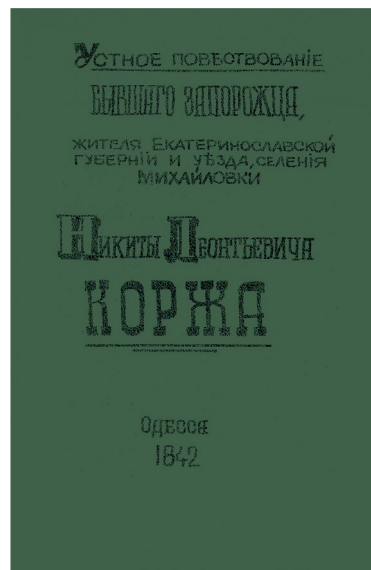

тування душі старого запорожця та інших грішників».

У подяку владики Гавриїл записав і видав «Усні оповіді...», чим увіковічив пам'ять про запорожця Коржа, а його спогади стали безцінним скарбом історично-культурної спадщини українського народу.

«Усні оповіді» мають десять розділів, а саме:

1. Про життя М. Л. Коржа.
2. Про початок поселення Михайлівки.
3. Права запорожців і закони.
4. Про смертну кару злочинцям.
5. Про запорізькі звичаї й обряди.
6. Про атакування Січі.
7. Про початок міста Катеринослава.
8. Про радути та фігури запорізькі.
9. Про подорож імператриці.
10. Про стародавні запорізькі поселення, які були ще до атакування Січі.

У своїй передмові до «Усних оповідей...» Розанов зауважує: «Як ці оповіді попали мені в руки? Відповідь коротка, найперше з повагою згадаю свого шанованого співробітника преосвященного Іакова. Обидва ми, кожен у своєму званні і посаді служили з 1828 року по 1831 рік в Катеринославі, де з нами розмовляв Микита Корж. І так він розповідав про своє запорозьке життя-буття, а ми (деколи допомагали семінаристи старших класів) слово в слово за ним записували, а коли з'єднали між собою записане – вийшла книжка».

А тепер коротко по кожному розділу цієї історичної оповіді.

ПРО ЖИТТЯ М. Л. КОРЖА

Батько Леонтій Таран, запорізький козак, прожив 115 років, мати Марія теж померла в глибокій старості. Жили в Нових Кодаках по християнському обряду. Займалися хліборобством, скотарством, бджільництвом, риболовлею, іноді мисливством. Народився Микита 30 травня 1731 року. При батьках прожив до семирічного віку, потім був взятий на виховання хрещеним батьком Яковом Омеляновичем Качаловим у Січ, в якій Качалов був полковником і осавулом військовим. Хрещений мав свій зимівник із скотарством (працювали наймані робітники) при річці Суха Сура. Як і всі запорожці-січовики, не був одруженим. Мав великі статки, які після смерті заповів своєму похресникові Микиті. На Січ Микита приїхав із прізвищем Таран, прізвисько Корж йому дали запорожці.

Хрещений батько тримав Микиту на Січі біля себе – виховував, учив разом з іншими козаками в січовій школі не тільки грамоті, а й різним козацьким премудростям.

Оскільки Я. Качалов був представником вищої запорізької старшини, М. Корж зробив добру кар'єру. З часом він став «військовим товаришем» елітного Кущівського куреня, до якого належала більшість запорізької старшини, зокрема: військовий отаман П. Калнишевський, військовий хорунжий Я. Качалов та інші. Козаком цього куреня став у 1772 році царський фаворит Григорій Потьомкін. Про себе М. Корж розповідає, що був при своєму хрещеному батькові в різних «послушаннях». І в Січі, і після її розгрому, і в зимівнику – аж до смерті Качалова, який з ним доживав віку і помер на його руках. М. Корж був одружений, дружину звали Параска, з нею мали 11 дітей – семеро синів і чотири доньки, живучи вже на зимівнику, займався хліборобством, скотарством, садівництвом, бджільництвом.

Я. Качалов прожив 101 рік, після атакування Січі від корони був пожалуваний званням прем'єр-майора. Похований у Старих Кодаках.

